

Науково-дослідний центр "Часи козацькі"
Українське товариство охорони пам'яток історії та культури
Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОПІК
Історико-культурна асоціація "Україна-Туреччина"
Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України

**НОВІ
ДОСЛІДЖЕННЯ
ПАМ'ЯТОК
КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ
В УКРАЇНІ**

Збірник
наукових статей

Присвячується 100-річчю від дня народження
І. К. Свешнікова

Випуск 24

Київ - 2015

Рекомендовано до друку
Вченою радою Центру пам'яткознавства
НАН України і УТОПІК
(протокол № 6 від 07 травня 2015 р.)

Редакційна колегія:

Титова О. М. (відповідальний редактор)
Біляєва С. О., Виноградська Л. І., Івакін Г. Ю.,
Константинов В.О., Сенченко Н. М., Супруненко О. Б.,
Терпиловський Р.В., Франчук В.Ю.

Адреса редакції:

01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корп. 19,
тел./ф.: (044)280-64-69; e-mail: m-center@ukr.net

Видання зареєстровано

Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації -
серія КВ № 16328-4800Р від 02.02.2010 р.)

© Часи козацькі, 2015

© Центр пам'яткознавства

НАН України і УТОПІК, 2015

1526 року in situ в закритому комплексі свідчить про те, що гроші Сигізмунда I мали ходіння й після його смерті за правління сина Сигізмунда II Августа. Гріш залишається основною грошовою одиницею протягом всього XVI ст. у Польщі та Литві. За якістю польські гроші були гірші за литовські. Про це свідчить М.Ф.Котляр, який наводить низку даних про порівняльну вартість литовських та польських грошей (Котляр, 1981, с.71).

Не виключено, що на Байді будуть знайдені монети Сигізмунда II Августа, оскільки сам замок Д.Вишневецького датується 1556-1558 рр., часом правління цього монарха.

Можна передбачати, що подальші розкопки поповнюватимуть колекцію монет з острова Байда.

Література

1. Адрианов Я. Русские монеты 1700 - 2000 гг. Пермь, Звезда, 2001. - 410 с.
2. Індійський В.Є., Пустовалов С.Ж. Фортеці острова Байда / Праці центру [шм'яткознавствавип.. 1. 1991.
3. Котляр М.Ф. Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV-XVIII ст. - К., Наукова Думка, 1981. - 238 с.
- Пешанов В.Ф. Отчет по археологической разведке, проведенной на острове М-Хортице в расположении крепости Байды 28 ноября 1949 года // Науковий архів Запорізького краєзнавчого музею, Справа № 114.
4. Юра Звіт про роботу Хортицької експедиції в 1968 р. // НА ІА НАЛУ. Ф.Е. 1968/13 г.
5. Юра Р.О. Работы Хортицкой экспедиции в 1968 г/ Археологические исследования на У крайнее 1968г.-К., Наукова Думка 1969. Вып. 3.-С. 247-249.
6. Яворницький Д.І. Історія Запорозького козацтва Львів, 1990. Т. 1. -С.61-62.
7. w.w.w.munze.ru/mid/pal/pol.html/ Монеты средневековья. Польские монеты.

Олександр Прядко (Переяслав-Хмельницький), завідувач науково-дослідного сектору «Археологічна експедиція» НІЕЗ «Переяслав»,

Олександр Юрченко (Переяслав-Хмельницький), старший науковий співробітник НДС Археологічна експедиція НІЕЗ «Переяслав», кандидат історичних наук

Нумізматичні знахідки ранньомодерного часу з с. Пристромина Переяславщині

У 2009 р. до НІЕЗ «Переяслав» одним із мешканців с. Пристроми Переяслав-Хмельницького району Київської області було передано колекцію різночасових знахідок, зібраних у околицях села. Серед них певну частину (71 екземпляр) складають срібні, білонові та мідні монети європейських країн та Московської держави кінця XV-третьої чверті XVII ст. Найстаріша монета колекції — краківський півгріш Яна I Ольбрахта, наймолодша — мідний алтин Олексія Михайловича. Загалом домінують монети дрібного номіналу, виключення серед них становить коронний орт 1657 р. Яна Казимира Вази.

Серед монет за типологічними і хронологічними ознаками виділяється

Рис. 1. Фальшивий півгрок

дві групи: перша група - монети Сигізмунда III Вази та Георга Вільгельма, і друга - монети Христини, Карла X Густава та Яна Казимира Вази. Можливо, це вказує на приналежність однієї або й обох із названих груп до складу скарбів. Більшість монет колекції має затерту чи деформовану поверхню, обломані та обрізані краї, що свідчить про їх активну участь на тогочасному ринковому обороті. Чотири монети (гроші Речі Посполитої) мають отвори, швидше за все для підвищення їх як прикрас. На одному з литовських грошей Сигізмунда III Вази вибита неправильна дата емісії 1262 р., тоді, коли потрібно 1626 р. (Рис. 3.). Заслужують на увагу дві фальшиві монети, які знаходяться в

Рис. 2. Фальшивий ризький солід Карла X Густава

Рис. 3. Литовський гріш 1262 р. (1626 р.)

напису по колу розрізняються лише

складі колекції. Одна з них - це мідний півгрок, покритий тоненькою срібною амальгамою, яка місцями стерлася (Рис.1.). Третя частина монети відламана, що вказує на можливу навмисну ліквідацію цієї монети як платіжного засобу. Аверс містить п'ятипільний гербовий щит із двома орлами та двома левами на задніх лапах, розміщених по діагоналі. Із

Номинал	Дата емісії	Монетний двір	Примітки	
Ян I Ольбрахт (1492-1501)				
1	Півгріш польський	між 1492 та 1501 рр.	Краків	Е. Коріські №387, монета без дати, затерта, третина монети відрубана
Олександр Ягелончик (1501-1506)				
2	Півгріш литовський	між 1492 та 1506 рр.	Вільно	монета без дати, затерта і деформована
Сигізмунд I Старий (1506-1545)				
3	Півгріш польський	150...	Краків	монета затерта
Іван IV Грошин (1533-1584)				
4	Деньга	між 1533 та 1547	Твер	КГ №71, реверс монети повністю затертий, край деформований
Сигізмунд II Август (1545-1572)				
5	Півгріш литовський	між 1563 та 1565 рр.	Вільно	відрубано дві третіх монети
Сигізмунд III Ваза (1587-1632)				
6	Солід коронний	1593	Олкуш	Е. Коріські №56
7	Солід литовський.	1616	Вільно	Е. Коріські №1133
8	Солід литовський,	1617	Вільно	Е. Коріські №1146
10	Солід литовський	1618	Вільно	Е. Коріські №1156, монета обрізана і обламана по краю, затерта
11	Солід ризький	16[1]8	Рига	Е. Коріські №1394
12	Солід ризький	1620	Рига	Е. Коріські №1381, монета з обламаним краєм, затерта
13	Подвійний денарій литовський	1621	Вільно	Е. Коріські №1112
14	Гріш коронний	1623	Бидгош	Е. Коріські №312, монета затерта
15	Гріш коронний	1623	-л-	Е. Коріські №313

	товський			
39	Гріш литовський	1627	-II-	Е. Коріскі №1221
40	Гріш литовський	1627	-II-	Е. Коріскі №1221
41	Гріш литовський	1627	-II-	Е. Коріскі № 1221, край монети надламаний
42	Півторак коронний,	1626	Бидгощ	Е. Коріскі №390, монета злегка затерта
43	Гріш литовський	1626	Вільно	Е. Коріскі №1218
44	Гріш литовський	162[5-6]	-II-	
45	Гріш литовський	162[5-6]	-II-	
46	Солід конний	між 1625 та 1627 рр.	Бидгощ	половина монети відламана
		Георг Вільгельм (1619-1640)		
47	Солід прусський	1629	Кенігсберг	монета затерта
			?	
48	Півторак	перша половина XVII ст.	?	монета фальшива, мідь покрита сріблом, третина монети відламана
		Густав II Адольф Ваза (1611-1632)		
49	Солід ельбінгський	163...	Ельбінг	
50	Солід ризький	163...	Рига	
51	Солід ризький	163...	-II-	
52	Солід ризький	163...	-II-	
53	Солід ризький	1620-1630-ті рр.	-II-	
54	Солід ризький	1620-1630-ті рр.	-II-	
		Христина (1632-1654)		
55	Солід ризький	163...	Рига	
56	Солід ризький	16[4]5	-//-	
57	Солід ризький	165[3]	-//-	
58	Солід ризь-	між 1635 та 1654 рр.	-II-	

	кий			
59	Солід ліво- нський	1648	- // -	
60	Солід ліво- нський	1648	- // -	
61	Солід ліво- нський	1649	- // -	
62	Солід ліво- нський	1649	- // -	
63	Солід ліво- нський	між 1645 та 1654 рр.	- // -	
Карл X Густав (1654-1660)				
64	Солід ризь- кий	1612	Сучава	Сучавська імітація 60- 70 рр. XVII ст.
65	Солід ліво- нський	між 1654 та 1657 рр.	Рига	
Ян Казимир Ваза (1649-1668)				
66	Орт коронний	1657	Краків	Коріcki № 1752, реверс монети затертий
67	Солід польсь- кий (боратин- ка)	1661	Уяздов	Коріcki № 1548
68	Солід литовсь- кий (боратин- ка)	1661	- // -	
69	Солід литовсь- кий (боратинка)	1661	- // -	
Олексій Михайлович (1645-1676)				
70	Алтин мідний (три копійки)	між 1654 та 1663 рр.	можливо, Псков	монета сильно затерта
Московська держава				
71	Деньга	XVI або XVII ст.	?	монета сильно затерта

окремі букви: GP A...SI...S...A. На реверсі зображене типове для драйпелькерів і грошенів «Яблуко» з напівзатертим написом: SI DEUS G.... Зовні монета нагадує пруські півтораки першої половини XVII ст. Інша монета - якісно виготовлений мідний фальшивий ризький солід Карла X Густава, карбований у Сучаві в 60-70-их рр. XVII ст., з хибною датою емісії 1612 р. (Рис. 2.). Перші писемні звістки про с Пристроми знаходимо в люстрації Київського воєводства 1622 р. [2, 30, 37]. Воно належало до Переяславського староства, яким на той час володів волинський воєвода Я. Заславський [1, 12-14]. До нього староство належало сім'ї князів Острозьких [3, 172]. Після Національно-визвольної революції с Пристроми входило до третьої полкової сотні Переяславського полку [4, 180]. Різномітна

монетна колекція опосередковано підтверджує економічну привабливість місцевості в XVI-XVII ст. і говорить про розвинену в економічному плані північну околицю Переяслава, пов'язану, можливо, з переправою через р. Трубіж і шляхом на Березань та Яготин.

Детальні дані про монети колекції подано в таблиці. У графі «Примітки» наведені посилання на відповідні каталоги [5; 6; 7].

Джерела та література

1. 1620 г. ноября 29 (нов. ст. декабря 9). - Привилей польского короля Сигизмунда III об отдаче Вольнскому воеводе Я. Заславскому в пожизненное владение Переяславского староства с местечками Яготином, Гельмязевым и всеми другими населенными пунктами // Воссоединение Украины с Россией. - М.: Изд. АН СССР, 1953. - Т. 1. - С. 11-14.

2. 1622 г. Из люстрации Киевского воеводства: описание старосте Каневского, Переяславского, Корсунского, Черкаского, Богуславского, Белоцерковского // Воссоединение Украины с Россией. - М.: Изд. АН СССР, 1953. - Т. 1 - С. 29-41.

3. Бузян Г.М., Набок Л.М., Роздобудько М.В., Тетеря Д.А. Нариси з історії давнього Переяслава (до 1100-ліття першої літописної згадки) - К.: вид. Міленіум, 2007. - 264 с

4. Іваненко А.О. Адміністративно-територіальні зміни в Переяславському полку у другій половині ХУШ ст. // Наукові записки з Української історії. - Переяслав-Хмельницький: Золоті литаври, 2002. - Вип.13. - С 178-186.

5. Клещинов В.Н., Гришин И.В. Каталог русских средневековых монет (с правления царя Ивана IV Васильевича до шведской оккупации Новгорода (1533-1617 гг.)). - М.: «УРСС», 1998. - 88 с. (У таблиці - КГ).

6. Kopiccki E. Ilustrowany skorowidz pieniędzy polskich i z Polską związanych. - Warszawa, 1995. - Cz.1. - 397 s. (У таблиці - Kopiccki).

7. Kopiccki E. Monety Zygmunta III Wazy. - Szczecin: Nefryt, 2007. - 330 s. (У таблиці - Е. Kopiccki).

Данилова Катерина (Хмельницький),
старший науковий співробітник відділу історії КЗК ХОКМ

Таємниці середньовічних скарбів

Скарби та таємничі коштовності здавна тривожили думки людей. У казках, легендах, місцевих переказах, які переповідали нам наші батьки або бабусі, згадуються скрині, мішки, горщики із золотими дукачами і срібними талерами, коштовним камінням та прикрасами.

Скарби металевих монет завжди були цінним інформативним джерелом. Археологи мали змогу чіткіше датувати ту чи іншу пам'ятку. В фондах Хмельницького обласного краєзнавчого музею зберігається дев'ять скарбів. Ми коротко оглянемо два з них, які були знайдені на території Деражнянського району Хмельницької області.

Це скарби з села Коржівці під номером Нумізматики № 829, загальною кількістю 522 шт., та з села Богданівні - Нумізматики № 475 (333 шт.) [1,2].

У 1977 р. над обома скарбами працював кандидат історичних наук Анохін В. А. **Ним** була проведена очистка, атрибуція та опис монет [3].

Виноградська Лариса (Київ)	
Колекція кераміки литовського часу з розкопок городища-замчища у смт Брацлав Вінницької області	80
Щербань Анатолій (Харків)	
Сюжетні зображення на кахлях, як елемент барокової культури Гетьманщини.....	87
Пискун Ольга (Чигирин)	
Орнаментация пічних кахлів XVII - XVIII ст. із фондів НКЗ «Чигирин». Геральдичні мотиви.....	92
Попружна Алла (Чернігів)	
Традиції поховання дітей козацької старшини у другій половині XVII-XVIII ст.....	98
Шелеметьєва Тетяна (Запоріжжя)	
Кістяна ікона Святого Миколая з фондової колекції Національного заповідника «Хортиця».....	103
Мельник Олена (Київ)	
Натільні хрести з території Михайлівського Золотоверхого монастиря.....	108
Векленко Віктор (Дніпропетровськ), Виборний Володимир (Дніпропетровщина),	
Експозиції музею хреста на Дніпропетровщині.....	117
Майнгардт-Гоголь Наталія (Хмельницький)	
До питання визначення хронологічних меж кам'яних хрестів у селах Олексіївка та Пилявці Старосинявського району.....	121
Терещук Оксана (Київ)	
Козацька кулелійка з Олешківської Січі в колекції НМІУ.....	125
Попельницька Олена (Київ)	
Кінський шолом XIV - XV ст. у зібранні Національного музею історії України.....	130
Пустовалов Василь, Пустовалов Сергій (Київ)	
Знахідки монет на острові Мала Хортиця (Байда).....	140
Прядко Олександр, Юрченко Олександр (Переяслав-Хмельницький)	
Нумізматичні знахідки ранньомодерного часу з с. Пристроми на Переяславщині.....	143
Данилова Катерина (Хмельницький)	
Таємниці середньовічних скарбів.....	148
Яремченко Віталій (Полтава)	
Шаблі-карабелі у зібранні Полтавського краєзнавчого музею ім. Василя Кричевського.....	151
Мазурик Юрій (Луцьк)	
Вогнепальна зброя з колекції гідроархеологічних досліджень біля о. Хортиця (1989 р.).....	159